

THE EVOLUTION OF CIVIL AND MILITARY HABITAT IN THE PERIOD LATÈNE ON THE TERRITORY OF ROMANIA

Ioana Olaru

PhD, "George Enescu" National University of Arts, Iași

Abstract: In this paper, we will focus on the second period of the Iron Age, Latène (in fact, only its first two phases, the one of formation and spreading, after which the inhabitants of these territories will enter Antiquity, for Prehistory has ended), presented from the point of view of its settlements, and also of the civil and military constructions. The settlements and tenements of the entire Iron Age reflect the continuity of migrations, through limited, through the sedentarization and fortification of many of the settlements, which became true centres of unions of tribes. The urbanization process started in Hallstatt will continue in Latène, in the context of development of tribal aristocracy, as a result of unions of tribes that became more and more stable. Becoming bigger and bigger, the population needed bigger settlements, fortified, whose evolution will be monitored, from the daciae of the Dacians from the forming period, to the quasi-urban settlements from the second period, the one of spreading during the period Latène, in the great fortresses built now (that will continue their development during the time of Burebista). The buildings become more and more complex, there are three types of described plans: rectangular, apse like, circular, and also the tower-tenements.

Keywords: murus dacicus, opus quadratum, opus mixtum, megaron, emplecton

Alcătuită din Epoca bronzului și Epoca fierului, Epoca metalelor este perioada în care apar primele semne ale unei revoluții statale-urbane, iar uneltele din piatră sunt înlocuite cu cele din metal (proces început încă de la sfârșitul Eneoliticului). Încă înainte de Epoca mijlocie a bronzului, spațiul carpato-dunărean a devenit unul dintre centrele metalurgice importante ale Europei.

Un nou avânt în dezvoltarea forțelor de producție are loc o dată cu răspândirea celui alt metal, mai practic, fierul, a cărui metalurgie, descoperită de hitiți, a ajuns și pe teritoriul României de astăzi. În întreaga Epocă a fierului¹ se intensifică tot mai mult agricultura (prin generalizarea folosirii uneltelor din fier, utilizarea plugului cu brăzdar din fier), dar păstoritul este acum o ocupație de bază, furnizoare de bogăție. Totuși, treptat, datorită limitării migrațiilor, se va reveni parțial la sedentarizare, dar infiltrațiile de grupuri răsăritene vor continua în întreaga Epocă a fierului. Meșteșugarii ocupă un loc aparte în societate; apar negustorii, datorită schimbului tot mai intensiv de mărfuri. Societatea continuă să se diferențieze din ce în ce mai mult în clase distincte. Consolidarea uniunilor de triburi va duce la conflicte tot mai ample.

În această perioadă se înmulțește numărul așezărilor, cele întărite devenind adevărate centre ale triburilor sau ale uniunilor de triburi – între care se intensifică legăturile. Apar așadar

¹ Cca 1 150/1 000 – 50/70 î.Hr.: data constituirii Statului dac. Cf. Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor*, București, Ed. Sport-Turism, 1981, p.25; Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, Ed. Albatros, 1971, p.30; Vasile Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, Ed. Meridiane, 1982, p.174; H. D., în Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu (coord.), *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980, p.155, s.v. *fierului, epoca*

adevărate cetăți, centre apărate cu valuri (cu structură din bârne și piatră), cu palisade înalte deasupra și cu șanțuri adânci în față: Sântana – Arad, Mediaș, Teleac (Transilvania); Stâncești (Botoșani), Cotnari (jud. Iași), Bunești – Averești (jud. Vaslui) (Moldova); Satu Nou (Dobrogea); Albești (Muntenia); Verbicioara (Oltenia).

Mari progrese se înregistrează în a doua perioadă a Epocii fierului², Latène³. În afara generalizării roții olarului și a metalurgiei fierului – amintim introducerea brăzdarului de fier pentru plug, ce înclină balanța acum din nou spre agricultură, care devine ocupația de bază. Dezvoltarea meșteșugurilor și a specializării producătorilor va intensifica schimburile comerciale, determinând utilizarea tot mai mare a monedei. Societatea geto-dacilor cunoaște o restructurare datorată sporirii producției, acumularea de bogății ducând la dezvoltarea proprietății private și a familiei în detrimentul ginții. Conflictele intercomunitare se amplifică, ceea ce a dus la strângerea legăturilor intertribale. Uniunile de triburi devenind tot mai stabile, are loc acum o dezvoltare a aristocrației tribale. Se produce marea migrație a celților (în sec. al IV-lea î.Hr. ajung și în aceste locuri)⁴. Deși nici aceștia nu au afectat foarte mult societatea și nici teritoriul Daciei, fiind cu vremea asimilați (au pătruns în nord-vestul și centrul Transilvaniei, precum și în Moldova⁵, în Transilvania constituind o enclavă), influența lor asupra culturii dacice va fi mai importantă decât a sciților, mai ales prin implementarea unor structuri organizatorice care vor fi preluate ulterior de către daci.

Religia este axată pe cultul lui Zalmoxis, simbol al credinței în viața de după moarte; ca urmare, ritul incinerăției (care elibera sufletul nemuritor) se generalizează în lumea geto-dacilor.

Se dezvoltă cultura și arta dacilor.

Pe teritoriul Dobrogei de astăzi, existența populației getice este atestată de *Istoriile* lui Herodot, dar așezări fortificate sunt documentate din sec. al V-lea î.Hr., descoperirile demonstrând relațiile autohtonilor cu coloniștii greci.

În ceea ce privește așezările, transformările economico-sociale au ca urmare un spor al populației, mărturie stând înmulțirea așezărilor și a necropolelor în toată perioada Latène.

Specifice dacilor sunt *davae*-le de munte, de terasă și așezările deschise. Cele montane (ansamblul din Munții Orăștiei) sunt grupate pe terasele unei înălțimi, cu o culme ocupată de cetatea de refugiu, într-o adevărată urbanistică *ambientală*, în care ansamblurile erau legate între ele, într-o comuniune a habitatului cu natura înconjurătoare. *Davae*-ele de pe terasele subcarpatice (Popești) ocupă un pinten barat cu un val dublat de un șanț. Așezările deschise înșirau bordeie de-a lungul unei lunci de râu (Giulești). În Dobrogea, se implementa în această perioadă urbanismul grecesc, al orașelor-cetăți, cu ordonanțe hippodamice⁶.

Centre fortificate, *davae*-le erau înconjurate cu ziduri din blocuri de piatră (*murus dacicus*), cu turnuri de apărare, ziduri groase de 1,5-3,5m, între cele două rânduri de blocuri (*opus quadratum*) emplectonul fiind alcătuit din bolovani de pământ. Cele două rânduri de blocuri erau prinse între ele cu bârne transversale din lemn, ale căror capete, în coadă de rândunică, intrau în găurile trapezoidale din blocurile de piatră. Alt sistem de zidărie era cel în *opus mixtum*, în care blocurile fasonate alternau cu cele nefasonate. Mortarul lipsea ori era folosit

² 450 (pt. zonele din sud) / 300 î.Hr. (pt. zonele din nord) – 106-271 d.Hr.). Cf. H. D., in Radu Florescu et al. (coord.), *op. cit.*, p.155, s.v. *fierului, epoca*

³ Denumită după *oppidum*-ul și locul de cult al celților helveți de lângă La Tène, de pe malul lacului Neuchatel, Elveția, în cadrul clasificării Epocii fierului din 1874 a lui Hildebrand. Cf. A. Vulpe, M. Petrescu-Dîmbovița, A. Lászlo, Cap.III. *Epoca metalelor*, in Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe(coord.), *Istoria românilor*, vol.I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, Academia Română, Ed. Enciclopedică, 2010, p.289

⁴ Vasile Pârvan, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, București, Ed. științifică, 1972, p.105

⁵ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.28

⁶ R. F., in Radu Florescu et al. (coord.), *op. cit.*, p.351, s.v. *urbanism*

mortarul din lut⁷. Pecica (jud. Arad), Periam (jud. Timiș), Deva (jud. Hunedoara), Tilișca (jud. Sibiu), Căpâlna, Piatra Craivii (jud. Alba), Polovragi (jud. Gorj), Zimnicea (jud. Teleorman), Bâta Doamnei (jud. Neamț) sunt câteva cetăți dacice.

Satele dacice ale perioadei Latène sunt mici (1,5-2ha), înghesuite (fără ulițe)⁸, amplasate pe pînteni de deal, pe terasele râurilor sau în văile laterale ale acestora, apărate fiind cu val cu palisadă pe latura expusă; au cca 100 de case, mici și acestea (2x4m), patrulete, cu uși și ferestre, aspectul fiind neolitic (pereții sunt din nuiele împletite sau din trestii cu chirpici, acoperișurile – din paie sau din stuf)⁹. La munte, locuințele sunt construite din bârne de lemn, au temelii din piatră și au două camere¹⁰.

Primele știri scrise despre geții dintre Balcani și Dunăre datează din sec. al VI-lea î.Hr. (Herodot)¹¹, despre cei de la Dunărea de Jos se știa încă din sec. al V-lea î.Hr., iar despre daci se vorbește abia în sec. al II-lea î.Hr. Aria de răspândire a neamurilor nord-tracice a fost spațiul carpato-dunărean.

În etapa de formare a epocii Latène (450 – 300 î.Hr.), una dintre cele mai importante și mai vechi *dava* de pe teritoriul României este cea de la Zimnicea (mijl. sec. al VI-lea î.Hr. – sec. I î.Hr.)¹²: trapezoidală (cu laturi de cca 150m), întărită printr-un șanț de 30m lărgime a gurii, și fără valuri de pământ¹³. Locuințele de aici sunt atât bordeie¹⁴, cât și de suprafață, din bârne de lemn și vâlătuci, acoperite fiind cu paie sau cu trestie¹⁵. Dar fundațiile sunt din blocuri neregulate de piatră¹⁶. În vestul Câmpiei Dunării, cetățile sunt numeroase și multe sunt cercetate (Bucovăț, Coțofenii din Dos, Bâzdâna, jud. Dolj, Mărgăritărești, jud. Olt, Pleașov, Orbeasca de Sus, Trivalea – Moșteni, Albești, jud. Teleorman). La Coțofenii din Dos s-a descoperit un zid construit (cu influențe mediteraneene) din cărămizi masive, uscate la soare și apoi arse (posibil în urma incendiului zidului); zidul este compus din 2 paramenți de cărămizi, spațiul dintre aceștia fiind din pământ, cu traverse de legătură între asizele de cărămizi. În fața zidului, se afla șanțul de apărare, zidul fiind întărit și cu un val¹⁷. În Dobrogea, cercetate sunt cetățile de refugiu de la Mahmudia – Beștepe (29ha – o cetate de dimensiune medie) și de la Beidaud (jud. Tulcea)¹⁸. În Moldova, complexului fortificat de la Stâncești (jud. Botoșani) (45ha) (cu două cetăți) i se adaugă și cele de la Merești (jud. Suceava), Cotnari, Moșna, Bunești-Averești (jud. Vaslui) și multe altele, cu val și șanț. Cetatea I de la Stâncești are locuințe în formă de bordeie ovale, puțin adâncite; locuințe de suprafață, cu schelet din pari și nuiele lipite cu lut, au fost găsite în cetățile de la Stâncești II, Cotnari, dar și în așezări deschise, ca cele de la Bărboasa și Găiceana (jud. Bacău). Densitatea locuirii și stabilitatea erau destul de mari în unele zone ale Moldovei¹⁹.

Va urma apoi etapa de răspândire a epocii Latène (300 – 100 î.Hr.) (sec. al III-lea – al II-lea î.Hr.). Epoca aceasta de până în sec. I î.Hr. – secol în care geții și dacii vor constitui o

⁷Constantinescu, Dinu-Teodor, *Construcții monumentale*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, p.38

⁸Vasile Pârvan, *Getica...*, p.391

⁹Idem, *Dacia...*, p.108-109

¹⁰Idem, *Getica...*, p.269

¹¹*Ibidem*, p.32

¹²A. Vulpe, Cap.V. *Istoria și civilizația spațiului carpato-dunărean între mijlocul secolului al VII-lea și începutul secolului al III-lea a. Chr.*, în Mircea Petrescu-Dîmbovița, Alexandru Vulpe(coord.), *op. cit.*, p.495

¹³Radu Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, Ed. Meridiane, 1966, p.21

¹⁴Ion Miclea, Radu Florescu, *Geto-dacii. Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă*, București, Ed. Meridiane, 1980, p.46

¹⁵Radu Vulpe, *op. cit.*, p.23

¹⁶Vasile Pârvan, *Getica...*, p.269

¹⁷A. Vulpe et al., *op. cit.*, p.496

¹⁸*Ibidem*, p.495

¹⁹*Ibidem*, p.503

autentică unitate etno-culturală – este deocamdată o perioadă cu o istorie mai puțin cunoscută, izvoarele antice referitoare la ea și la acest spațiu sunt sărace în informații (din cauza diminuării legăturilor grecilor cu spațiul nord-dunărean, ca urmare a invaziei celtice în Balcani, precum și din cauza crizei orașelor elenistice, căzute ulterior sub stăpânire romană). Dar la acestea se adaugă și situația locală, internă, lumea geto-dacă aflându-se acum în prefaceri continui, politice – cu puternice formațiuni tribale –, la care se adaugă începuturile monetăriei (circulația monetară fiind cunoscută de geto-daci încă din sec. al IV-lea î.Hr.)²⁰ și dezvoltarea unei noi forme de cultură²¹.

Bastarnii ne-au lăsat în Moldova **cultura Poieniști-Lukașevca** – după necropolele din localitatea din jud. Vaslui și din localitatea Lukașevca=Lucașeuca, regiunea Orhei²²; pătrunși la sf. sec. al III-lea î.Hr., bastarnii nu au avut decât o participare indirectă asupra societății dacice deja constituite, astfel încât au sfârșit prin a fi asimilați.

Dar pătrunderea bastarnilor, prezența sciților, scăderea influențelor grecești și sud-tracice au constituit impedimente în dezvoltarea societății autohtone. (În sec. al II-lea î.Hr., distrugerea fortificațiilor getice din nordul Moldovei: Stâncești – Botoșani, Moșna, jud. Iași, Cotnari – Cătălina, Bunești a dus la o puternică dislocare a populației, care este posibil să se fi așezat apoi în ținuturile estice ale Transilvaniei)²³.

Totuși, generalizarea metalurgiei fierului va duce la o dezvoltare a societății geto-dacilor, care, spre sf. sec. al II-lea î.Hr., ajunge la un tot mai înalt nivel cultural și al urbanizării, ce vor face posibilă viitoarea organizare de stat unitară.

Din punctul de vedere al așezărilor, spre sfârșitul perioadei, brusca dezvoltare a geto-dacilor a dus la intrarea acestora în scena istorică, multe așezări de tip oppidan întemeindu-se: centre politico-militare și religioase ale noii societăți (probabil, existau și fortificații de prestigiu)²⁴.

Schimbări petrecute în viața autohtonilor se traduc prin părăsirea unor așezări fortificate din zona extracarpatică (Arsura, Moșna, Brăhășești – Moldova; Orbeasca, Trivalea Moșteni – Muntenia; Coțofenii din Dos, Bâzdâna – Oltenia; Mahmudia – Dobrogea). În Transilvania însă, apar (în sec. al IV-lea î.Hr.) și apoi se înmulțesc treptat monumentele celtice.

Existența autohtonilor poate fi urmărită în așezări precum cea de la Zimnicea, ori în cetăți din Moldova (Cotnari, Bunești – Averești – aceasta din urmă, de 10ha, cu 50 de locuințe de mari dimensiuni – 40-60mp, cu val și șanț – de 4-5m adâncime actualmente²⁵, sau cele de la Poiana, Cetățuia – Cucuteni), din Muntenia (Sărata-Monteoru), din Transilvania (Morești, Ciumești, Mediaș, Sebeș)²⁶.

În jurul așezărilor cvasi-urbane – centre economice, politice, religioase, cu o densitate mare pe un teritoriu relativ mic – se găsesc așezările rurale, simple grupări – de bordeie, în

²⁰ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.10

²¹M. Babeș, Th. Isvoranu, Cap.VI. *Spațiul carpato-dunărean în secolele III-III a.Chr.*, in Mircea Petrescu-Dimbovița, Alexandru Vulpe(coord.), *op. cit.*, p.517-518

²²*Ibidem*, p.543

²³ Viorica Crișan, *Aspecte privind relațiile dacilor din estul Transilvaniei cu ținuturile extracarpatică (sec. II a. Chr. – I p. Chr.)*, in *Istros*, X, 2000, Brăila, p.239-240

²⁴ George Trohani, in Rodica Oanță-Marghitu, *Aurul și argintul antic al României*, catalog de expoziție, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Conphys, 2014, p.74

²⁵ Violeta Veturia Bazarciuc, *Cetatea geto-dacică de la Bunești (jud. Vaslui)*, in *Acta Moldaviae Meridionalis*, II, 1980, Vaslui, p.61

²⁶M. Babeș, Th. Isvoranu, *op. cit.*, p.524-526

majoritatea cazurilor²⁷, amplasate pe maluri de ape ori pe promontorii și chiar pe insule sau peninsule²⁸.

Importanța așezare getică de la Popești (jud. Giurgiu) va cunoaște o mare înflorire în epoca lui Burebista. Dar încă de acum, în sec. al II-lea î.Hr., vechea fortificație hallstattiană, de sec. VIII-lea – al VI-lea î.Hr., a fost folosită, întărită cu șanț și val cu turte de pământ, cu o palisadă adăugată la sf. sec. al III-lea î.Hr.²⁹. Complexului de pe acropola (cetățuia) de 160m înălțime³⁰ (datată în sec. al II-lea î.Hr.³¹ și apărută pe trei laturi natural, de râpele terasei și pe a patra latură, de un val de turte de lut ars și de șanțul corespunzător)³² i se adaugă sanctuarul. Locuințele din așezare erau de suprafață, construite din bârne de lemn și împletituri de nuiele cu lut (piatra lipsind în Câmpia Română). Adeseori acoperișul era din țigle, de influență grecească. Un întins complex de încăperi și culoare alcătuia *palatul*. Este singurul complex de asemenea proporții descoperit într-o așezare getică, dar planul său nu poate fi reconstituit în întregime. Totuși, evidente sunt aspectele de compoziție urbană. În aria sa, o construcție cu caracter sacru de tip megaron este una dintre cele mai importante, măsurând 7,5x11m (17m în realitate), cu latura dinspre nord – nord-vest curbată ușor, ca o absidă, în interior un perete împărțind-o în două încăperi, una rectangulară și una cu absidă, dar probabil existau trei³³, analogia cu un templu fiind evidentă (în interiorul camerei absidate s-au descoperit două vetre de cult). În partea de sud a acestei construcții, se păstrează urmele unei alte construcții, de înc. de sec. II î.Hr.³⁴, de aceeași formă, cu absidă tot la nord – nord-vest, largă de cca 4m, cu o formă analogă celei din centrul incintei rotunde de la Sarmizegetusa. Și construcții cu destinație practică (bucătărie, de exemplu), precum și locuințe se mai păstrează în aria *palatului*³⁵.

Marile cetăți dacice încep încă în sec. al II-lea î.Hr. să fie întemeiate și își vor continua existența și dezvoltarea în timpul lui Burebista, astfel încât ele își găsesc locul și între construcțiile perioadei antice dinaintea cuceririi romane; după cucerirea romană, ele își vor înceta existența. Sunt așezate pe înălțimi (nu au fost găsite la câmpie fortificații dacice cu ziduri), pe terase artificiale, elipsoidale, concentrice³⁶.

Ansamblurile acestea sistematizate erau constituite din cetatea – care ocupa poziția cea mai înaltă –, platoul – care avea în apropiere sanctuarele, pe terasele din vecinătate – mai îndepărtate fiind terasele cu așezările gospodărești sau meșteșugărești³⁷. Mai jos de incinta de la Sarmizegetusa, pe pantă au fost descoperite peste 100 de platforme de locuințe semicirculare, unele fiind ateliere meșteșugărești³⁸, altele fiind bordeie. Unul dintre cele de pe *Movila Crestată* de la Grădiște are formă ovală, de 5,8x4,2m și o adâncime de 1,13-1,80m, cu peretele vestic săpat în forma a două arce de cerc, cu un suport masiv între ele, pentru stabilitate, și cu numeroase amenajări interioare (trepte, lavițe, postamente, alveolări)³⁹.

²⁷ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.8

²⁸ Vasile Pârvan, *Getica...*, p.270

²⁹ Radu Florescu, *Arta dacilor*, București, Ed. Meridiane, 1968, p.43

³⁰ Dinu Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, București, Ed. Tehnică, 1984, p.182

³¹ Radu Florescu, *op. cit.*, p.44

³² Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.48

³³ Cristina Bodó, *Construcțiile cu absidă din Dacia preromanică*, in *Istros*, X, 2000, Brăila, p.257

³⁴ *Ibidem*

³⁵ Radu Vulpe, *op. cit.*, p.30-33

³⁶ Vasile Pârvan, *Getica...*, p.271-272

³⁷ Radu Florescu, *op. cit.*, p.18

³⁸ Timothy Taylor, in Jane Turner (coord.), *Dictionary of Art*, New York, Grove'Dictionaries, 1996, vol.27, p.843, s.v. *Sarmizegethusa*

³⁹ Pentru mai multe detalii, vezi Valeriu Sirbu, *Două bordeie dacice din dava de la Grădiștea, jud Brăila*, in *Istros*, XI, 2004, Brăila, p.83-110

Folosind avansata tehnică greco-elenistică, cetățile au ziduri de cca 3m grosime, din blocuri cioplite, două paramente din pietre paralelipipedice, cu emplecton din piatră locală și pământ, legarea între paramente și miezul zidului făcându-se prin bârne din lemn introduse în locașuri în formă de coadă de rândunică, ori prin așezarea pe cant a blocurilor, perpendicular pe fața zidului, blocurile paramentelor fiind unite între ele prin scoabe de fier⁴⁰. Aspectul monolit nu lasă loc profilurilor, jocurilor de volume, simplitatea fiind trăsătura lor definitorie.

Sarmizegetusa Regia de la Grădiștea Muncelului este cea mai mare așezare dacică, un rar exemplu de gândire urbanistică unitară, ridicată fiind în jurul cetății și al sanctualelor. Ansamblul cuprinde, în afara piesei centrale (cetatea de pe dealul Grădiștei), ansamblul de la Costești și cel de la Blidaru, care o străjuiesc în nord-vest, cetățile de la Vârful lui Hulpe și Fețele Albe, în nord, Pietra Roșie, în vest⁴¹.

Suprafața cetății de la Grădiștea – de cca 3ha – era un patruleter neregulat (hexagon alungit). Zidul de incintă nordic este executat în obișnuita tehnică dacică, din blocuri de piatră (andezit) legați cu tiranți de lemn încastrați în lăcașuri scobite pe fața superioară a blocurilor, cu emplecton din bolovani de piatră și pământ. În schimb, zidul sudic are paramentele dublate pentru creșterea rezistenței. Grosimea zidurilor este în medie de 3,2m⁴². În interior au fost găsite urme ale unor construcții, locuințe sau cu caracter utilitar – ateliere, depozite. În mod curios, cetatea nu avea nici elemente palatiale, nici turnuri-locuințe, dar s-au descoperit două porți ce se aflau pe laturile vestică și estică⁴³, între care se întinde un drum pavat cu lespezi și dublat de o rigolă⁴⁴: *Calea Regală* sau *Viasacra*⁴⁵. La porți au fost folosite arcele (în *plin cintru*) boltite – element în legătură mai puțin cu vechea artă greacă, fiind mai mult elenistice, italice – ceea ce ar data cetatea în sec. I î.Hr.⁴⁶.

Cea mai nordică dintre fortificațiile din zona Orăștiei, cetatea de la Costești – Cetățuie (jud. Hunedoara) era un castel-locuință, întărit cu un val de pământ, apoi cu un zid de incintă, din piatră, cu o poartă de acces pe tronsonul de est⁴⁷ și o dublă palisadă ce înconjură locuințele, zidul fiind întărit cu bastioane și cu 4 turnuri⁴⁸ patruletere, puternice, exterioare⁴⁹, la colțuri⁵⁰, la care se va adăuga, într-o fază următoare, și un val de pământ cu palisadă ce înconjură întreaga cetate⁵¹. Zidul cetății avea o grosime de 3,2m⁵², două paramente legate prin bârne din lemn fixate în jgheaburi, coadă de rândunică, la care se adaugă emplectonul, umplutura dintre paramente. Blocurile de piatră erau cioplite pe cinci fețe, a șasea fiind lăsată în stare brută pentru a se face mai bine legătura cu emplectonul. Astfel de ziduri aveau probabil cca 4-5m înălțime⁵³. Cele de la Costești își găsesc analogii în tehnica fortificațiilor grecești dintre sec. al V-lea î.Hr. și sfârșitul perioadei elenistice (la noi – analogii se pot face cu zidurile de incintă elenistice ale cetăților

⁴⁰ Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, București, Ed. Albatros, 1980, p.155

⁴¹ Radu Florescu, *op. cit.*, p.19

⁴² Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.160

⁴³ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, Ed. Meridiane, 1988, p.30-31

⁴⁴ H. D., in Radu Florescu et al. (coord.), *op. cit.*, p.172, s.v. *Grădiștea Muncelului*

⁴⁵ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.74

⁴⁶ Vasile Pârvan, *Getica...*, p.274

⁴⁷ Anișoara Sion, *Cetatea dacică de la Costești. Scurtă privire asupra sistemului de construcție*, in *Revista muzeelor și monumentelor*, 2, 1985, București, p.8

⁴⁸ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p.20

⁴⁹ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.65

⁵⁰ Radu Florescu, *op. cit.*, p.40

⁵¹ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.100

⁵² *Ibidem*, p.103

⁵³ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.106

Histria și Callatis⁵⁴). Trei turnuri erau legate de curtină, al patrulea fiind izolat, toate aflate în incinta cetății. Două turnuri-locuință, cu două nivele, erau construite într-un sistem mixt: primul cat (magazia) era construit din două asize de blocuri de piatră mari, paralelipipedice, îngrijit tăiate⁵⁵, continuate în partea de sus cu cărămizi arse slab, asemănătoare ca formă cu cele grecești și mai puțin cu cele romane⁵⁶, legate cu un strat subțire de lut⁵⁷; etajul – din bârne de lemn, probabil, și cu un balcon în consolă în care se deschidea scara din lemn exterioară⁵⁸ – servea drept locuință. Un turn de veghe cu structură din lemn ocupă centrul zonei celei mai înalte⁵⁹. S-au păstrat și vestigii ale drumului amenajat în scară monumentală cu trepte din piatră⁶⁰. Datările fortificației sunt diverse, coborând până la înc. sec. al II-lea î.Hr., dar chiar și până în sec. al IV-lea î.Hr.⁶¹.

La cetatea de pe vârful Blidarul (unde ocupă întreg platoul de 85x62m⁶²) au fost descoperite turnuri de pază, fortificația compunându-se din două incinte denivelate⁶³. Cea mai veche, cea estică⁶⁴ – de pe locul cel mai înalt –, avea o suprafață de cca 2100mp și aparținea locuinței comandantului. Ea este despărțită printr-un zid de incinta de pe nivelul inferior, destinată personalului auxiliar și depozitelor. Grosimea redusă a zidurilor (1,6-2,2m) sugerează faptul că probabil au fost necesare refaceri ulterioare, în câteva faze. În prima, planul era trapezoidal, la colțuri cetatea având turnuri pătrate (prin cel sud-vestic făcându-se intrarea)⁶⁵. Față de două locuințe-turn, câte se aflau în cetatea de la Costești, aici aflăm doar una: un turn-locuință patrulater, situat în centrul cetății⁶⁶. În faza a doua, cetatea se extinde cu noua incintă, cu intrare separată, de formă trapezoidală neregulată, tot cu turnuri la colțuri. Ulterior, transformările defensive vor continua, orientând-o spre o fortificație militară⁶⁷: pineni de sprijin – din zidărie din blocuri și bolovani legați cu pământ – se desprind din zid, în interior, pe curcina de sud-est, în timp ce pe cea de nord se găsesc elemente ale unui sistem de cazemate, cu ziduri într-o tehnică deosebită: asize ritmate de blocuri mari, între care sunt zidite panouri de umplură de lespezi⁶⁸.

La Piatra Roșie (jud. Hunedoara), cetatea era alcătuită tot din două incinte alăturate, aparținând a două faze diferite de construcție⁶⁹ – una dreptunghiulară, pe vârful dealului, din blocuri de piatră, și una pătrată, din val de pământ și piatră, cu o latură pe cetatea mică⁷⁰. Incinta mai veche a cetății avea 5 turnuri interioare, o altă incintă cu un zid sec de piatră amestecată cu pământ, de 4m grosime, având un zid cu palisadă⁷¹. Ocupând doar 2/3 din platou, cetatea, un patrulater regulat de 102x45m, are ziduri care măsurau atunci probabil 4-5m înălțime (păstrate

⁵⁴ Anișoara Sion, *op. cit.*, p.11

⁵⁵ Vasile Pârvan, *Getica...*, p.274

⁵⁶ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.66

⁵⁷ Anișoara Sion, *op. cit.*, p.4

⁵⁸ Radu Florescu, *op. cit.*, p.41

⁵⁹ Anișoara Sion, *op. cit.*, p.3

⁶⁰ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.65

⁶¹ Anișoara Sion, *op. cit.*, p.10

⁶² Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.116

⁶³ C. Daicoviciu, H. Daicoviciu, *op. cit.*, p.23

⁶⁴ Radu Florescu, *op. cit.*, p.42

⁶⁵ Paul MacKendrick, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978, p.52

⁶⁶ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.73

⁶⁷ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.118-129

⁶⁸ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.73

⁶⁹ Paul MacKendrick, *op. cit.*, p.53

⁷⁰ Radu Florescu, *op. cit.*, p.42

⁷¹ C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1954, p.50-51

sunt până la înălțimea de 2m)⁷², grosimea fiind de cca 3m – construite în cunoscuta tehnică, dar cu multă îngrijire: două paramente de blocuri de calcar tăiate regulat, cu emplecton și cu bârne din lemn fixate în jgheaburi cioplite în coadă de rândunică. Are 5 turnuri din piatră (la colțuri și unul pe latura estică a curtinei)⁷³, cu o grosime a zidurilor de 3m, turnuri care aveau doar scop militar (nu au servit drept locuință)⁷⁴. Printr-unul dintre turnuri, cel mai mare (cu o suprafață de 33,6mp), se deschide intrarea în cetate – la care se accede prin trepte monumentale ce continuă și după traversarea incintei turnului (trepte cerute de diferența de nivel de la baza zidului la terasa cetății, platforma fiind o adevărată acropolă întărită astfel cu ziduri de sprijin). În faza a doua, se adaugă și incinta aproximativ pătrată, de 140x125m, cu un zid de piatră, cu palisadă și cu turnuri pătrate din piatră la colțurile dinspre N-E și S-E⁷⁵. Pe terasa cetății, se află cea mai mare locuință dacică cunoscută, asemănătoare peristilurilor datorită cerdacului cu stâlpi care o înconjoară în 3 părți⁷⁶.

Fortificația de la Fețele Albe are o serie de ziduri (de 190m lungime) care înconjură 5 terase, pe o suprafață de 20x65m; la o casă circulară (cu asizele inferioare din calcar) se adaugă și locuințe și un hambar⁷⁷.

Cetatea de la Bănița (jud. Hunedoara), cea mai sudică din Transilvania⁷⁸, are fortificația alcătuită dintr-un val de pământ și piatră, zidul, cu turnuri, fiind din blocuri de calcar fasonat; o poartă cu scări monumentale din lespezi de calcar se deschidea în zidul de incintă⁷⁹.

Și cetatea de la Piatra Craivii (jud. Alba) întrebunțează aceeași tehnică *opus quadratum* (ziduri din piatră cioplită), cu paramenți și emplecton. Este amplasată într-o poziție strategică, pe o stâncă, pe terase amenajate, susținute de ziduri uriașe⁸⁰. Probabil avea în interior turnuri și locuințe⁸¹.

Din Moldova, amintim cetatea de la Bâta Doamnei, cu un val de pământ de 3,5m, cu palisadă, în exteriorul căreia se află un șanț triplu. Zidul interior din piatră (înalt probabil de 3,9-4,8m) avea turnuri din piatră la partea inferioară și din cărămizi uscate la soare în partea superioară, cu o înălțime de 7m. O poartă de 2,5m lărgime făcea intrarea în așezare⁸².

În ceea ce privește locuințele dacice, existau în continuare și locuințele adâncite: bordeie – la 0,8-2m adâncime (cu o singură încăpere, căptușită cu împletitură din nuiele între pari din lemn, ce susținea acoperișul) – și semibordeie (ovale, aproximativ rotunde, patrulate și poligonale – la 0,2-0,5m adâncime (cu pereți din schelete de pari consolidați cu scânduri și o împletitură din nuiele, acoperită cu o lipitură din lut, acoperișul fiind în două ape)⁸³. Un exemplu este cel al așezării de la Băiceni (de sec. IV-II î.Hr.), cu bordeie care aparțin exclusiv nivelului inferior, și cu locuințe de suprafață aparținând doar nivelului superior. Bordeiele sunt ovale, adâncite la 0,5-0,9m. Locuințele de suprafață de aici aveau pereți subțiri, cu împletituri de nuiele lipite cu lut, stratul de lut găsit fragmentar având o grosime de cca 6cm⁸⁴.

⁷²*Ibidem*, p.40

⁷³ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.132

⁷⁴ C. Daicoviciu, *op. cit.*, 49

⁷⁵ Paul MacKendrick, *op. cit.*, p.53

⁷⁶ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.138

⁷⁷ Paul MacKendrick, *op. cit.*, p.53

⁷⁸*Ibidem*, p.58

⁷⁹ Ion Horațiu Crișan, *op. cit.*, p.154

⁸⁰*Ibidem*, p.155

⁸¹ Ion Miclea, Radu Florescu, *op. cit.*, p.61

⁸² Paul MacKendrick, *op. cit.*, p.59-60

⁸³ Ion Horațiu Crișan, *op. cit.*, p.158

⁸⁴ Attila László, *Așezarea daco-getică de la Băiceni (secolele IV-II î.Hr.)*, in *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, București, p.73

Atât cât ne este dat să cunoaștem prin reconstituiri, locuințele de suprafață aveau 3 tipuri de planuri: rectangular, absidat, circular, la care se adaugă locuințele-turn. Cele din primul tip aveau una-două sau mai multe încăperi, dispuse în șir sau grupate; o prispă se adaugă la intrare. Se duce astfel mai departe tipul de megaron anatolian – spre viitoarea noastră arhitectură populară. Acoperișul este în două ape, iar unele locuințe se poate presupune că au avut și etaj. Pe temeliiile din piatră se ridică pereții din stâlpi sau din pari, între ele golurile fiind umplute cu dulapi, grinzi sau împletitură din nuiele. Un exemplu este o locuință din complexul de la Popești (jud. Giurgiu), compusă din 3 încăperi, una centrală, îngustă, rezervată intrării, și două laterale, destinate locuirii, dintre care cea mai importantă avea vatră și prispă cu colonadă⁸⁵.

O locuință absidată este locuința-palat de pe platoul cetății de la Piatra Roșie, patrulateră, cu o suprafața foarte mare (300mp doar clădirea), cu două încăperi și cerdac – pe laturile de vest, nord și est⁸⁶–, acesta fiind cel caracteristic (începe prin două ante laterale, care delimitează prispa acoperită de pe fațadă, apoi cuprinde locuința pe două părți și se închide printr-o formă absidată la nord). Dacă la construcțiile de cult încăperea absidată este închisă și amplasată central, la cele civile, aceasta este deschisă și dispusă la exterior⁸⁷.

Locuințele cu forme rotunde, ovale sau poligonale erau înconjurate de o prispă simplă sau de un cerdac cu stâlpi și cu parapet; eventual, aveau și etaj (presupus după grinziile din lemn găsite carbonizate, amestecate cu lipitură arsă – precum și după ferestrele de deasupra intrării – care apar în reprezentările de pe *Columna traiană*). Acoperișul devine conic în cazul acestui tip de construcție⁸⁸.

Puține sunt locuințele-turn, cu plan rectangular, acestea având doar caracter militar-defensiv. Concepții constructive superioare, acestea sunt mici fortificații cu parter și etaj, cu câte o încăpere la fiecare cat – legate prin scări, interioară și exterioară –; încăperea de la parter, cuprinsă în soclul de piatră, era un depozit, iar cea de la etaj era locuința. Construcția zidurilor de la parter este cea a fortificațiilor dacice, cu blocuri de piatră, pe când zidul etajului era realizat din cărămizi slab arse, legate cu mortar din lut. Șarpanta era în două ape⁸⁹.

Astfel, un întreg tablou al habitatului acestei perioade de sfârșit de Preistorie se conturează în fața noastră, a trăitorilor de acum ai acestor meleaguri. Am făcut cunoștință cu un parcurs al unei societăți tot mai evoluată, care atunci își începea de fapt mersul pe calea aceasta a unui urbanism *in nuce*. Adevărate așezări cvasi-urbane, *davae*-le etalau tipuri diverse de sisteme de zidărie, fortificații complexe, iar locuințele capătă planuri diferite (rectangular, absidat, circular) și alcătuirii premergătoare deja viitoarei noastre arhitecturi populare.

BIBLIOGRAPHY

CĂRȚI

Antonescu, Dinu, *Introducere în arhitectura dacilor*, București, Ed. Tehnică, 1984

Constantinescu, Dinu-Teodor, *Construcții monumentale*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989

Crișan, Ion Horațiu, *Spiritualitatea geto-dacilor. Repere istorice*, București, Ed. Albatros, 1980

Daicoviciu, C., *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, București, Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1954

⁸⁵ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.19-27

⁸⁶ Cristina Bodó, *op. cit.*, p.256-257

⁸⁷ Dinu Antonescu, *op. cit.*, p.28

⁸⁸ *Ibidem*, p.30-31

⁸⁹ *Ibidem*, p.33-36

- Daicoviciu, C., Daicoviciu, H., *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, Ed. Meridiane, 1988
- Florescu, Radu, *Arta dacilor*, București, Ed. Meridiane, 1968
- Florescu, Radu, Daicoviciu, Hadrian, Roșu, Lucian (coord.), *Dicționar enciclopedic de artă veche a României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1980
- Giurescu, Constantin C., Giurescu, Dinu C., *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi*, București, Ed. Albatros, 1971
- Giurescu, Dinu C., *Istoria ilustrată a românilor*, București, Ed. Sport-Turism, 1981
- MacKendrick, Paul, *Pietrele dacilor vorbesc*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1978
- Miclea, Ion, Florescu, Radu, *Geto-dacii. Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă*, București, Ed. Meridiane, 1980
- Oanță-Marghitu, Rodica, *Aurul și argintul antic al României*, catalog de expoziție, Râmnicu-Vâlcea, Ed. Conphys, 2014
- Pârvan, Vasile, *Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene*, București, Ed. științifică, 1972
- Pârvan, Vasile, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, Ed. Meridiane, 1982
- Petrescu-Dîmbovița, Mircea, Vulpe, Alexandru (coord.), *Istoria românilor*, vol.I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, Academia Română, Ed. Enciclopedică, 2010
- Turner, Jane (coord.), *Dictionary of Art*, New York, Grove'Dictionaries, 1996, vol.27
- Vulpe, Radu, *Așezări getice din Muntenia*, București, Ed. Meridiane, 1966

ARTICOLE

- Bazarciuc, Violeta Veturia, *Cetatea geto-dacică de la Bunești (jud. Vaslui)*, in *Acta Moldaviae Meridionalis*, II, 1980, Vaslui, p.61-80
- Bodó, Cristina, *Construcțiile cu absidă din Dacia preromanică*, in *Istros*, X, 2000, Brăila, p.251-275
- Crișan, Viorica, *Aspecte privind relațiile dacilor din estul Transilvaniei cu ținuturile extracarpatică (sec. II a. Chr. – I p. Chr.)*, in *Istros*, X, 2000, Brăila, p.239-249
- László, Attila, *Așezarea daco-getică de la Băiceni (secolele IV-II î.Hr.)*, in *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, București, p.65-90
- Sion, Anișoara, *Cetatea dacică de la Costești. Scurtă privire asupra sistemului de construcție*, in *Revista muzeelor și monumentelor*, 2, 1985, București, p.3-12
- Sîrbu, Valeriu, *Două bordeie dacice din dava de la Grădiștea, jud Brăila*, in *Istros*, XI, 2004, Brăila, p.83-110